

Sjukehjemmet på Smedstad.

Teksten under er basert på informasjon som kom fram i samtale med Laila og Oddvar Skallerud på Smedstad 28. april 2024.

I 1924 var Negarn Smedstad kommet på salg. De som kjøpte eiendommen var Lina (f.1878) og Oskar (f.1875) Skallerud. Oskar var opprinnelig fra Våler i Østfold, mens Lina var fra Hedemarken. I en periode før de kom til Gjerdrum hadde de vært brukere av garden Øvre Sundby, som lå like inntil ekserserplassen på Gardermoen. Men her hadde det ikke gått helt bra, og en konkurs hadde brakt familien på flyttefot.

Lina og Oskar Skallerud. (Foto utlånt av familien.)

Da Lina og Oskar kom til Smedstad, var nok eiendommen en del nedslitt. Ifølge bygdeboka (bind 1) hadde garden i løpet av en 20-årsperiode fra år 1900 vært innom 4 ulike eiere. Husa var nok i stor grad satt opp på 1830-tallet da garden var blitt skilt ut som sjølstendig bruk fra Nordgarn Smedstad. På tunet sto den gamle hovedbygningen som de nye eierne ganske fort så muligheter med. Huset hadde bare en etasje, men hva om de bygde på en etasje? Som sagt, så gjort. Allerede i 1926 sto en ombygd hovedbygning med 2 etasjer ferdig. Hva var så den muligheten Lina og Oskar så?

«Lov om Sindsykes Behandling og Forpleining» var fra 1848 og hadde lovfestet at Staten skulle ha et overordnet ansvar for det som da ble kalt sinnssykevesenet. Det ble dermed også stilt krav til omsorgen for slike pasienter, og de tyngst belastede, som var forpleiet med statsbidrag, skulle ha legetilsyn. Det ble på siste del av 1800-tallet opprettet en rekke asyl for disse pasientene, men dette var ikke nok. Fra starten av 1880-tallet og framover begynte derfor kommunene (kanskje særlig byene) å utplassere sinnslidende til privat forpleining. De som mottok pasienter til forpleining fikk en fast godtgjørelse, men dette ble nok likevel langt billigere for det offentlige enn en plass på institusjon. Fram til omkring 1945 har omfanget av privat forpleining vært høyere enn pasienter innlagt ved institusjoner. Men utover i etterkrigstida har andelen i privat forpleining gått ned. (Kilde: artikkel om privat forpleining av sinnssyke i Bergen byarkiv.)

Den gamle hovedbygningen med påbygd 2. etasje. Lina og Oskar står på trappa. (Bilde utlånt fra Ole Kr. Skallerud)

Virksomhet i utvikling fra 1926 til 1986.

I den nevnte «tradisjonen» var det de nye brukerne på Smedstad så muligheter til å auke inntektsgrunnlaget sitt på gården. Oslo kommune var stadig interessert i å plassere bort på landet personer som på en eller annen måte trengte hjelp med å mestre livet, noe kommunen sjølsagt også betalte for. Lina og Oskar startet i 1926 opp et privat pleiehjem på Smedstad der flere av rommene de hadde bygd i den nye annenetasjen ble tatt i bruk til formålet. Oppstarten skjedde jo mange år før Oddvar, som er født i 1941, kom til verden, så det er begrenset hva han veit om pleiehjemsdrifta så tidlig. Men han veit at de første pasientene alle var damer i ulike aldre, og som hadde ulike psykiske problemer som gjorde at de trengte fast omsorg. Oddvar mener betaling den første tida kom i form av en godtgjørelse pr. pasient pr. måned.

Oddvar husker bedre fra tida etter annen verdenskrig. Da hadde faren Sverre (f.1920) overtatt gården i 1941. Han var blitt gift med Kitty Ihler (f.1921), som var fra Skarnes. Den nye generasjonen kom raskt inn i pleiehjemsdrifta. Noe av det første Oddvar husker var at det rett etter krigen ble plassert folk på hjemmet som kom fra Nord-Norge og som hadde vært med på tvangsevakueringen. Noen av disse hadde fått psykiske problemer og trengte hjelp. At de snakket en annen dialekt var sjølsagt noe Oddvar og søsknene la merke til.

På Smestad var det i 1928 blitt bygd nytt fjøs og grisehus, sidebygning i 1946 og stabbur og vognskjul i 1952. (Oppl. fra «Norske Gardsbruk, Akershus, bind 2, 1967.>) I 1959 vurderte Kitty og Sverre at det ikke lenger var forsvarlig å opprettholde pleiehjemmet i den gamle, påbygde hovedbygningen. De bestemte seg derfor for å rive og sette opp et helt nytt hus. Nybygget skulle fortsatt være en kombinasjon av egen bolig og en institusjon.

Nybygget ble satt opp i 2 ½ etasje med et bruksareal på 300m², og fikk nå status som sjukehjem. I tillegg kom kjeller med bl.a. garasje og vaskerom. Nybygget hadde nå 22 sengeplasser der pasientene bodde to og to på rommet. Dette utgjorde en betydelig utvidelse av virksomheten i forhold til tidligere.

Siden Kitty og Sverre nå satset såpass hardt på sjukeheimmet, fikk Oddvar og kona Laila (f.1942) overta gårdsdriften i ung alder i 1965, slik at Kitty og Sverre kunne konsentrere seg om pasientene.

Den nye hovedbygningen/sjukeheimmet fra 1965 fotografert 2024 av Tor L.

Mens sjukeheimmet rett etter krigen i hovedsak var blitt driftet av Kitty og Sverre i tillegg til kun en fast ansatt, ble arbeidsstokken på 1960 og -70-tallet utvidet til sju. Ei dame var kokke, mens de øvrige hadde med pleie og tilsyn av pasientene å gjøre; i tillegg til vasking og daglig drift av lokalene og bedriften. Pasientene var helt fram til de siste åra bare kvinner, men helt på tampen ble det også tatt inn noen få menn.

Myndighetenes krav til de som skulle drive private pleiehjem og til standard på lokalene økte stadig. I 1986 var slitasjen på bygget merkbart, og en stod i valget om å investere og oppgradere, f.eks. med heis, eller å nedlegge virksomheten. Kitty og Sverre var i ferd med å bli pensjonister, og valget falt da på nedleggelse. De gjenværende pasientene måtte flytte til Furukollen Psykiatriske Senter på Årnes.

Livet på Smedstad med pasientene.

Oddvar husker oppveksten på Smedstad med psykisk sjuke pasienter tett innpå dagliglivet som en berikelse. Han og søsknene (og seinere egne barn) lærte at ikke alle var like, men kunne være gode venner sjøl om de av og til sa og gjorde rare ting. Faren Sverre hadde satt et absolutt forbud for familien mot alle former for erting eller nedsettende ord. Likevel kan Oddvar huske episoder da han i barndommen hadde med kamerater hjem, og at disse fløy hjem i rein redsel med beina på nakken etter at en pasient hadde hatt et utbrudd på tunet på Smedstad.

Kitty og Sverre mente den viktigste terapien var at pasientene skulle ha noe å drive med. Enkle oppgaver og litt begrenset ansvar var fint. Oddvar forteller f.eks. at ei dame var fjøshjelp i mange år. Hun hadde bl.a. den enkle oppgaven å vaske jurklutene. Denne dama var på Smedstad i over 20 år og døde der. Ei annen dame hadde oppgaven med å hogge, kløyve og bære inn ved. Ei tredje tok ansvar for å se etter en liten hønsflokk. Ellers var bare det å komme seg ut og gå en liten tur viktig for helsa

til mange av pasientene. Kanskje var det litt lauv å rake sammen, eller å sope trappa? Noen videre arbeidshjelp for gardsdrifta var nok pasientene likevel ikke. Dette var bare ment som terapi.

Kitty og Sverre Skallerud. (foto utlånt av familien.)

Oddvar forteller at ei stund etter at den nye hovedbygningen var ferdig, ble garasjen i kjelleren ombygd til arbeidsstue. Her dreiv pasientene en liten bedrift der de brettet og pakket inn sterile kompresser etter en bestemt oppskrift. For dette fikk også pasientene litt betaling. Det var forresten uenighet i legestanden om hvorvidt arbeidsterapi var bra for pasientene eller ikke. Men her var familien Skallerud nokså enige om at de så mange eksempler på folk som fikk bedre helse gjennom aktivisering. Mange dem var dessuten veldig ansvarsfulle i forhold til dyr.

Et par andre ting Oddvar nevnte i vår samtale: «Det har aldri vært så mange høyt utdannede folk på Smedstad som når vi hadde pasienter.» Med dette mener han at pasientene på ingen måte var mentalt tilbakestående. Flere hadde yrkesliv eller avbrutte utdannelser bak seg; f.eks. avbrutt legestudium. Dessuten nevner Oddvar at mange av pasientene ikke hadde familie som besøkte dem, og at de derfor bortsett fra miljøet på Smedstad var ganske ensomme.

Det medisinske tilbudet.

Hverken Lina og Oskar, eller Kitty og Sverre hadde formell medisinsk- eller pleieutdanning, og dette var sikkert heller ikke noe krav i starten. Men fra den tida Oddvar husker var Smedstad Sjukehjem medisinskfaglig underlagt Dikemark sjukehus. Leger herfra var innom minst en gang i måneden for å sjekke opp pasientene og foreskrive riktig medisinering. Oddvar husker bl.a. overlege Arne Sandbu. De seinere åra det var drift på sjukehjemmet, måtte de også knytte til seg en utdannet sjukepleier for å ordne med den foreskrevne medisineringen til de pasientene som trengte dette. Bl.a. Hanna Vamsæter hadde denne jobben ei tid. Det er altså nokså åpenbart at om drifta skulle fortsatt som en slags familiebedrift, ville det ha vært en stor fordel om eierne var fagutdannet.

Når Oddvar tenker tilbake, opplevde han pasientene fra 1940-50-tallet som mer urolige enn de fra 1960-70-tallet. Dette tror både han og Laila hadde med riktigere medisinering å gjøre. Men det kan sjølsagt også ha noe med utvalget av pasienter.

Det var som sagt sju ansatte på Smedstad. Fra de seinere åra nevner Laila og Oddvar Bjørg Sandaker, Ruth Jensen og Arnhild Lilløen som ansatte i flere år. I tillegg var det sjølsagt Kitty og Sverre. Vanligvis behøvdtes det ikke å være tilstede noen spesiell nattevakt, for Kitty og Sverre var jo likevel tilstede om noe skulle skje. Men når disse av og til var bortreist, var det som regel noen andre i familien som var på vakt. Den siste tida sier Oddvar dessuten at godtgjørelsen for omsorgen ble utbetalt som lønn fra Dikemark sjukehus. Sjukehuset betalte i tillegg for driftskostnader inkl. nødvendig vedlikehold.

Overnatting og selskapslokaler.

Det er åpenbart at den store hovedbygningen på Smedstad etter nedleggelsen av sjukehjemmet trengte ny virksomhet. En ny generasjon var dessuten nå på vei inn i gardsdrifta: Laila og Oddvars sønn Ole Kristian (f.1964) og svigerdatteren Randi Enger (f.1968). Hva skulle de satse på? Valget ble en form for «Inn-på-tunet»-opplegg. Dette betyr at folk kunne leie seg rom på gården; nærmest som et hotell. Nødvendig vedlikehold og oppgradering av kjøkken og andre rom ble gjennomført med stor egeninnsats og dessuten med et tilskudd fra det som nå er Innovasjon Norge. I kjelleren ble det gjort i stand rom som kunne brukes som selskapslokaler.

Det å drive ordinær hotell drift for turister viste seg vanskelig å få lønnsomt. Å vaske sengetøy hver dag og å stelle i stand mat til turistene ble for mye. I stedet ble noen av overnattingsrommene i noen år brukt som hybler for elever på forvalterlinja på Vinterlandbruksskolen på Kalbakken i Oslo. Men det som deretter etter hvert viste seg å bli den rette måten å drive på, var å innrette seg mot folk som ukependlet på jobb for diverse bedrifter. Smestad Gård kunne f.eks. dra nytte at håndverkere fra andre landsdeler var på jobb med utbygging av Gardermoen i tida før alle hotellene der ble etablert. Slike trengte ofte overnatting over litt lengre perioder. Det ble bygd et eget kjøkken der de som leide seg inn kunne stelle i stand maten sjøl.

Det er nå 8 rom med til sammen 14 sengeplasser til leie på Smedstad. Dessuten er selskapslokalene i full drift, slik at en kan leie lokaler til å holde møter og selskap med hjemmelagd mat. Se evt. etter info på hjemmesida <https://smedstadgaard.no/>.

Helt til slutt må det jo også nevnes at det på garden i 2005 ble bygd helt nytt storfefjøs, og at det fortsatt er et omfattende storfehold med mjølkeku på gården.

Østre Åmot april 2024
Tor Laache
Gjerdrum historielag